

Kdo nepracuje, nemá jíst?

– TEXT – Jakub Rákosník – FOTO – Archiv

Německá novinářka Anna Mayrová vydala v roce 2020 knihu nazvanou lakonicky *Die Elenden*, jež se letos v nakladatelství Host dočkala českého překladu pod názvem *Bídníci*. Doma i zde vzbudila nemalou pozornost. Autorka by mohla působit jako skvělý důkaz fungování amerického snu i funkčnosti evropského sociálního modelu. Narodila se do chudé rodiny dlouhodobě nezaměstnaných a dokázala nejen z letité chudoby vybědnout, nýbrž i vystudovat vysokou školu, a ještě před třicítkou se stát respektovanou novinářkou. Poselství její knihy je však přesně opačné: americký sen v soudobých rozvinutých společnostech funguje stále méně a neoliberálními reformami okleštěný sociální stát sice možná dokáže ledacos, ale určitě ne efektivně řešit problém chudoby.

Více peněz, méně stigmatizace

Celou knihu prostupují tři tematické linie. První představuje kritika současné sociální legislativy, zvláště proslulé německé reformy péče o nezaměstnané nazývané Hartz IV fungující od roku 2005. Mayrová se nijak netají svými radikálně socialistickými postoji a tomu odpovídá i její argumentace. Její reformní návrhy zůstávají ve velmi obecné rovině podle logiky více peněz, méně stigmatizace a útisku. Návrh reformy není cílem její knihy, a tak není důvod se pohoršovat nad jistou povrchností. Daleko zásadnější je pro autorku objasnění příčin, proč je taková reforma žádoucí, aby péče o chudé měla požadované efekty.

Proto druhou linií knihy je popis zkušenosti těchto spoluobčanů. A Mayrová je k tomu jedna z nejpovolanějších. Vždyť vypráví o světě svého dětství i rané dospělosti, zprostředkovává autentické zkušenosti. Přesvědčivě

Anna Mayrová

Bídníci

nakladatelství Host, 2022,
překlad Zuzana Schwarzová, 215 s.

argumentuje, jak dlouhodobá nezaměstnanost je destruktivní, a očekávání, že se z ní jednotlivec dokáže dostat, je vesměs liché. Naopak má tendenci reprodukovat se do dalších generací, což bez znalosti problému vede většinu lidí k závěru o dědičné lenosti.

Mayrová však vidí vysvětlení jinde. Děti v rodinách dlouhodobě nezaměstnaných „neznají motivaci chtít víc než to, co mají. Pokud si celý život odvykáte něco si přát nebo se to ani nenaučíte, pak vůbec nezatoužíte po nějakém povolání nebo pozici, v níž byste vydělávali víc peněz. Něco si přát, chtít víc, být součástí kapitalismu, to jsou určité kulturní techniky, které musíte nejprve pochopit a osvojit si je.“

Když jsem byl dítě, říkalo se takovým lidem „nepřízpůsobení“. Dnes používáme pojem „nepřízpůsobiví“. Zdánilivě nepodstatná jazyková změna. Ale ona vyjadřuje naprostou změnu postojů. První výraz dává naději, že zlepšení je otázkou času, výraz nepřízpůsobivý už žádný optimismus neobsahuje.

Práci ke společenskému statusu

Za nejzajímavější považuji třetí linii knihy a tou je rozbor našich hodnot, které předurčují postoje pracujících k nezaměstnaným i způsoby sociální pomoci. Čtenáře nutí k odstupu od sebe samého. Musí najednou reflektovat postoje, jež máme natolik zažitá a zautomatizovaná, že o nich ani nepřemýšlíme. V základu všeho stojí náš postoj k práci. Z práce jsme si v novověku učinili ústřední hodnotu svých životů. „Práce je to, co určuje vše: identitu, rodinný život, okruh přátel a místo bydliště.“ Čím více nabíral na obrátkách v předchozích staletích rozvoj tržního hospodářství, tím více se upevňoval význam práce pro život jednotlivce. Kulminací tohoto postoje můžeme vidět v 21. století, kdy je samotná existence práce důležitější než smysluplnost, význam a přínos jejího obsahu. Vůbec nevádí, že vaše práce je k ničemu, hlavně že pracujete. Tím máte zajištěný společenský status.

A s fetišem práce se pojí kult výkonu a zásluhy. Tržní hospodářství nezaměstnanost nevyhnutelně generuje. To se dočteme v úvodních kapitolách snad každé učebnice ekonomie. Proto také ekonomové používají kategorii přirozené míry nezaměstnanosti, která k tržnímu hospodářství

patří. Dlouhodobě nezaměstnaný nemá práci, nepodává výkon, a tedy mu nepřísluší žádné zásluhy. A kdo nepracuje, ten ať nejí, jak nám napovídá selský rozum. Jenže právě v tom je zakopán pes.

Ta přepjatá úzkost, aby někdo něco nedostal zadarmo, aby dávky nezneužíval, nejenže otravuje atmosféru ve společnosti, ale je i tuze neefektivní. Máme s tím zkušenosti i z České republiky. Ministerstvo práce a sociálních věcí počátkem roku 2022 uvádělo, že příspěvek na bydlení pobírá 150 tisíc lidí, ačkoliv nárok na něj může pravděpodobně mít dalších 200 tisíc osob. Posedlost podezřením ze zneužívání sociálních dávek je příslovečná. Přitom průzkumy od nás ani z evropských zemí neukazují, že by s tím byl nějaký zásadní problém. Politici však nemohou své voliče zklamat. Slíbit zakleknutí příživníků je populární. A tak máme složitý a nepřehledný systém dávek, který odrazuje a nepomáhá těm, kterým by pomáhat měl. Zároveň ale není zadarmo. Čím větší adresnost dávek, tím větší množství úředníků musí být zaměstnáno, aby provádělo kontrolu. A čím více kontroly, tím větší nepřijemnost celého procesu

Vůbec nevdává, že vaše práce je k ničemu, hlavně že pracujete. Tím máte zajištěný společenský status.

a stigmatizace. Je-li člověk neustále podezříván a trestán za nejmenší pochybení, změny ve svém životě dosáhne těžko. Represivní sociální systém naopak takto generuje následné sociální problémy, které stojí další peníze.

Cesta ven z této situace není snadná a proti voličstvu žádajícímu přísnost i nepopulární. Na počátku však stojí pojmenování problému. Mayrová svou knihou poskytuje dostatek argumentů, proč bychom měli zkusit reformovat zbytečně represivní systém, který je neúčinný, než radostně tleskat populistům, když nám jako v každých volbách zase slíbí, že si došlápnu na nepřizpůsobivé.

Autor recenze je historik a působí v Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK